

Seminární práce pro předmět SPR209 Sociální deviace

C/D

ZAJÍMAVÉ, CÍLEM MĚLO BÝT VYBRAT JEDNU TEORII Z MNOHA EXISTUJÍCÍCH TEORIÍ SOCIÁLNÍ KONTROLY, V KAPITOLE O INDIKÁTORECH JE MOŽNÉ IDENTIFIKOVAT OBLASTI ZKOUMÁNÍ, ALE JIŽ NE KONKRÉTNÍ PRACOVNÍ OTÁZKY U TĚCHTO OBLASTÍ ZKOUMÁNÍ, KTERÉ BY Vám umožnili OVĚŘIT PLATNOST TEORIE, DOPORUČUJI DOPLNIT V PODOBĚ SCHÉMATU, V ZÁVĚRU JSOU UVEDENY OBECNĚ DALŠÍ MOŽNÉ TEORIE, NENÍ ALE VYSVĚTLENO OČ JDE, A V ČEM KONKRÉTNĚ BY MOHLY BÝT PŘÍNOSNÉ PŘI VYSVĚTLENÍ ZNEUŽÍVÁNÍ DROG ROMY

Užívání nelegálních drog (drogová závislost) u Romů optikou teorie sociální kontroly

Terezie Horváthová, 427413

Vyučující: PhDr. Pavel Horák, Ph.D.

Datum odevzdání: 10. 5. 2015

Obsah

Úvod

Kapitola první – Charakteristika teorie sociální kontroly a jejích nejvýznamnějších představitelů

Kapitola druhá – Romská drogová závislost a její specifika

Kapitola třetí - Aplikace teorie sociální kontroly na problematiku romské drogové závislosti

Závěr

Použitá literatura

Úvod

Tato seminární práce si klade za cíl zhodnotit vhodnost teorií sociální kontroly k vysvětlení drogové závislosti u Romů. V následujících kapitolách nejprve teorii sociální kontroly krátce charakterizují (společně s nejvýznamnějšími představiteli a jejich tezemi), následně se pokusím popsat specifika užívání drog v romských rodinách, přičemž bych se ráda zaměřila především na zkušenosti z praxe. Poznatky a tvrzení vybrané teorie v následující kapitole aplikuji na vybranou problematiku a v závěrečné kapitole zhodnotím vhodnost této teorie k vysvětlení vybrané deviace.

Tematiku drogové závislosti jsem si vybrala, neboť se jedná o problematika blízká, která je mi velmi blízká. V pražské organizaci SANANIM, jejíž poznatky a zkušenosti z praxe v práci často cituji a odkazuji na ně, jsem absolvovala týdenní stáž na terénním programu. Těmito praktickými zkušenostmi mám v úmyslu zarámovat teoretické zázemí práce a lépe jej navázat na reálnou situaci drogových závislostí. V rámci povinných školních praxí se věnuji výhradně práci s drogově závislými a s lidmi pohybujícími se v sexbyznysu, doufám tedy, že se mi uvedený cíl – spojit teoretické zázemí s reálnou situací těchto deviantních skupin, povede naplnit.

Kapitola první

Charakteristika teorie sociální kontroly a jejích nejvýznamnějších představitelů

Teorie sociální kontroly se objevily koncem 60.let v době rozkvětu teorií napětí a labellingu a vracejí svou pozornost k jedinci a povaze jeho vazeb k nejbližšímu okolí. Filozoficky vychází už z Durkheimových úvah o tom, že lidské touhy a aspirace jsou nekonečné – není v lidské povaze stanovit si limity ve vztahu k potřebám. Jinými slovy tyto teorie staví na předpokladu lidské schopnosti jednat vždy s cílem maximalizovat zisk při co nejmenším úsilí. (Munková, 2004: 59). Jak uvádí např. Downes a Rock, jedním z aspektů těchto teorií je přesvědčení, že kriminalita pramení z příležitosti spojené s nedostatečnou sociální kontrolou (Downes, Rock in Munková, 2004: 59).

Už Shaw a McKay na začátku čtyřicátých let minulého století mluví o tom, že příčinou deviantního chování v městských urbanizovaných oblastech Chicaga je sociální dezorganizace (Shaw, Mc Kay in Munková, 2004: 59). Deviace je podle nich důsledkem nedostatečné sociální kontroly v rámci komunity, kde má svůj původ v procesu socializace k hodnotám podporujícím takové chování. Lidé dodržují normy díky existenci mechanismů sociální kontroly – jednak vnitřním (internalizované sociální normy), jednak vnějším (společnost a její instituce) (Munková, 2004: 60).

Většina se nestává deviantem či zločincem pouze díky silnému tlaku či poutu konvenčních, zejména sociálních institucí. Slabost či narušenost tohoto tlaku otevírá prostor pro porušování zákonů a cestu k deviantnímu jednání. Spíše než silící tlak ze strany nekonvenčních skupin či subkultur nabízejících deviantní jednání se zde projevuje nedostatek pout s konformní, tradiční a spořádanou kulturou. Absence či narušení tohoto svazku je potom tím, co uvolňuje deviaci. (Komenda, 1999: 187). Teorie sociální kontroly se tedy zásadně odlišuje např. od teorie socializační, která předpokládá, že devianti se od konformistů liší už svou deviantní motivací, tedy vnímá devianty jako „morální zvířata, která pochodují za údery odlišného bubeníka“ (Lisek in Komenda, 1999:187).

Travis Hirschi, jeden z nejvýznamnějších představitelů teorie sociální kontroly tvrdí, že delikventnímu jednání dochází tehdy, je-li jedincovo připoutání ke společnosti oslabené nebo přerušené. Ve své průkopnické práci z roku 1969 *Causes of Delinquency* (Komenda, 1999: 189-190) popisuje nutnost existence čtyř faktorů – připoutání ke společnosti, vazbu na společnost, začlenění do společnosti ve smyslu pocíťování určité zodpovědnosti a víru. Vazba na společnost znamená, že jedinec investuje čas i svou osobnost d určitých aktivit tak, aby dosáhl určitého postavení – kdykoli by tím pádem začal uvažovat o deviantním jednání, musel

by zvažovat jeho cenu a rizika s ním spojená, tedy ztrátu všeho, co si vybudoval díky svým vazbám na společnost. Navíc, čím vyšší je jedincovo zapojení se do konvenčních aktivit (angažovanost), tím méně času mu zbývá na angažmá v rámci deviantního jednání, bez ohledu na jeho možné inklinování tímto směrem. Poslední faktor – víru Hirschi chápe jako přesvědčení lidí, že normy společnosti je třeba dodržovat. Deviantní a nedevariantní jedinci se tedy neliší tím, že by nesdíleli hodnotový systém, nýbrž mírou intenzity své „víry“ v tyto hodnoty – čím nižší je jejich víra ve společné hodnoty, tím častěji porušují normy, které jsou jejich ztělesněním. Deviantovi tedy chybí pocit svázanosti sociální kontrolou (Hirshi in Munková, 2004: 60-61). Za nejvýraznější proměnné ovlivňující delikvenci Hirshi považuje dohled rodičů, intimitu komunikace s rodiči a citovou identifikaci s rodiči.

V práci *General Theory of Crime* se Hirschi a Michael Gottfredson pokouší vysvětlit všechny druhy zločinů, včetně nelegálního prodeje drog. Původ zločinu Gottfredson a Hirschim spatřují v nízké sebekontrolě, která je výsledkem nepřiměřené, neúčinné a nedůsledné socializace v raném dětství. Rodiče v procesu socializace selhávají zejména v tom, že nedokáží účinně sledovat chování svých potomků a nedokáží rozeznat, kdy jejich děti začínají páchat trestnou činnost. Toto jednání dokáže poskytnout okamžité či snadné uspokojení, proto lidé s nedostatečnou sebekontrolou tíhnou ke kouření, pití, braní drog nebo hraní hazardních her (Komenda, 1999: 191-192). Neosvojená (absentující) sebekontrola je poté pramenem touhy po dobrodružství, krátkozrakého jednání a impulzivitu. Podle Gottfredson a Hirschiho se nikdo delikventnímu jednání učit nemusí, protože žádné učení takové jednání nevyžaduje, nýbrž je výsledkem konkrétního rozhodnutí (Komenda, 1999: 193).

Ivan Nye zdůrazňuje roli rodiny a vštěpování konformity ze strany rodičů. Příliš slabá či naopak příliš silná kontrola ze strany rodičů může vést k delikventnímu jednání. (Nye in Munková, 2004: 62).

W. Reckless a S. Dinitz se zabývali výzkumem nedelikventních chlapců, kteří vyrůstali v delikventním prostředí. Na základě poznatků se Reckless s Dinitzem domnívají, že pro tyto chlapce je charakteristické pozitivní a nedelikventní sebevnímání, díky němuž jsou izolováni před vlivem delikventních vrstevníků. Přestože jsou nuceni žít ve vysoce delikventním prostředí, oni sami nejsou delikventním jednáním přitahováni, a proto se vyhýbají i interakci s příslušníky delikventních skupin. (Komanda, 1999: 182).

Na silné spojení mezi laxním (uvolněným) způsobem výchovy a přítomností dalších sociálních handicapů (nezaměstnanost, fyzická či duševní choroba, permanentní chudoba a nedostatek) poukazuje ve svých pracích především ze závěru 70.let minulého století Harriet

Wilson. (Wilson in Munková, 2004: 62). Společnost s občany, kteří nemají co ztratit, je společností s vysokou mírou deviace. (Komenda, 1999: 188). Anonymní městské prostředí, kde se vytrácí pocit existence jakési symbolické příslušnosti do vlastního teritoria i z něj vyplývající neformální sociální kontrola společně se snahou vtěsnat co nejvíce lidí do co nejmenšího prostoru přinesla své latentní důsledky v podobě růstu kriminality a dalších sociálních problémů (Clarke in Munková, 2004: 63).

Zatímco vnitřní kontrola odkazuje na společenská pravidla a normy, která člověk přijal za vlastní a má pocit zadostiučinění, pokud jedná v souladu s nimi či naopak pocit viny a odsouzení sebe sama, jestliže se chová v jejich rozporu, vnější kontrola uděluje sociální odměny a tresty. I lidé, kteří byli až doposud odměňováni úctou okolí, mohou být označeni za devianty a ztratit nejen práci, ale i rodinu a přátele, mohou být pokutováni či uvězněni. Také na sociálních odměnách záleží, zda se motivace k deviaci projeví. Nejvyšší úroveň deviace lze nalézt u toho, kdo nemá vybudované mechanismy vnitřní kontroly nebo není vystaven vnější kontrole (Komenda, 1999: 188).

Kapitola druhá

Specifika užívání nelegálních drog v romských rodinách

Pro účely této seminární práce budu používat označení drogy pro nepovolené omamné a psychotropní látky (illicit narcotic and psychotropic substances), nikoli tedy ty povolené, tj. alkohol, tabák a těkavé látky (Kalina: 2003, 15). Od roku 1990 mezinárodní společenství v Globálním akčním plánu VS OSN z roku 1991 označuje problém drog jako problém globální, což mimo jiné znamená, že v něm má každá země svou úlohu – rozlišují se země producentské, transitní a spotřebitelské. Od poloviny 90. Let se Česká republika stala v tomto globálním smyslu z transitní země zemí spotřebitelskou, i když transit přes naše území pochopitelně probíhá a nevymizela ani místní produkce - podržuje si význam především u pervitinu a marihuany. (Kalina: 2003, 15).

Výrobce pervitinu přitom musí mít znalosti na úrovni chemické průmyslovky, protože nedokonalým „varem“ může syntéza skončit ve fázi meziprojektu, což zvyšuje riziko pro uživatele. Z nelegálních drog s vysokým potenciálem pro závislost je pervitin v České republice pravděpodobně nejrozšířenější. Z českého trhu pervitin proniká na západoevropské trhy pod názvem „čeko“ (Minařík in Kalina: 2003, 166). Co se týče marihuany, o určité revoluci lze hovořit ve spojitosti s rozvoje technologií pro hydroponii a pěstování při umělém osvětlení, tzv. indoor. (Miovský in Kalina: 2003, 175).

Romové tvoří nejpočetnější etnickou menšinu žijící v České republice. Společným jmenovatelem a možná i základním problémem téměř všech ideových východisek expertních řešení tzv. romské problematiky je předpoklad, že expert-příslušník majority může porozumět světu minoritních společenství, ať už jsou definována etnicky či jinak. Na základě tohoto objektivního porozumění potom strategicky či systémově volí cílené intervence, prostřednictvím kterých ovlivňuje odchylku od normy. Z toho však vyplývá, že řešení tohoto experta jsou téměř vždy mocensky orientovanou sociální kontrolou neboť my jako příslušníci majority určujeme, co je a co není pro romskou populaci vhodné, žádoucí a zdravé. (Schmidt in Kalina: 2003, 262).

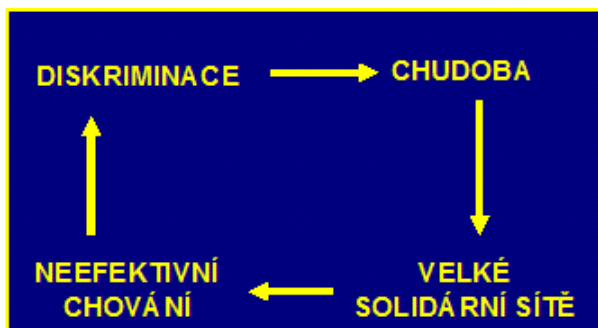
Pro popisovanou problematiku je také důležité rozlišit různé romské větve – více než 80 % romské populace tvoří slovenští Romové, zbytek původních Romů tvoří Olaši a částečně němečtí Sinti, kteří se dodnes snaží zachovávat tradiční zvyky, přestože i oni se vzdali kočovného způsobu života a trpí ztrátou nebo alespoň citelným oslabením svých velkorodinných pospolitostí (Schmidt in Kalina: 2003, 263). Téměř třetina Romů podle Schmidta získává prostředky k obživě nelegálním způsobem, většinou krádežemi, prostitucí a nelegálním obchodem s drogami. Manuální práce je pro Olachy tradičně nepřijatelná a

ponižující.

Schmidt na stejném místě uvádí, že velmi rozšířený je co se závislostí týče gambling, vyskytují se i čičači toluenu (včetně velmi mladých jedinců) a pravidelní uživatelé heroínu a pervitinu. V některých regionech, především v okolí velkých měst (Praha, Ostrava, Ústí nad Labem) byla na konci devadesátých let promořenost heroínem tak velká, že spolupráci s odbornými pracovníky iniciovali samotní Romové (Schmidt in Kalina: 2003, 264).

V Praze existuje speciální Romský terénní program pod hlavičkou organizace Sananim a jejich terénních programů od roku 2002 (Herzog: 2013). Na schématu přejatém od Jakuba Steinera, autor vysvětluje jak důležité je pro romskou drogovou problematiku důležité pochopit specifické fungování romských rodinných rozpočtů. V sociálně vyloučených lokalitách, za kterou je možné směle označit i tzv. brněnský Bronx, tedy území především okolo ulice Cejl, Bratislavská, Francouzská, Kornerova, Vlhká a okolí, stále funguje model propojeného hospodaření, kdy se střídá ten, kdo do rozpočtu přispívá a kdo z něj čerpá v rámci širší rodiny.

Mnozí Romové jsou chudí, protože málo využívají postupy a instituce moderní společnosti, jako jsou například anonymní tržní mechanismy, a namísto nich se uchylují

k postupům a institucím tradičních společností jako je například velká rodinná síť. Tyto instituce však využívají zdroje a talenty mnohem méně efektivně. Jednotlivci si však nemohou dovolit se rodiny vzdát. (Steiner in Jakoubek, 2004: 219). Společné vlastnictví však lidi nevyhnutelně demotivuje pracovat. Zatímco

výplata je rozdělena mezi komplexní rodinu, náklady v podobě vynaloženého úsilí nese jednatel (Steiner in Jakoubek, 2004: 221). Vytváření solidárních sítí je snazší, když lidé žijí v ghettu. Romské nukleární rodiny, které mají ambice vzdálit se své komplexní rodině, navíc mají často problém dosáhnout na sociální byty a na volném trhu s nemovitostmi jsou diskriminováni (Steiner in Jakoubek, 2004: 229). Autor také upozorňuje na Beckerovu teorii (ne)trpělivosti – netrpělivost způsobuje chudobu, a chudoba způsobuje netrpělivost. Do trpělivosti se nevyplatí investovat, když budoucnost vypadá špatně. Celková momentální radost ze života se totiž nezvyšší, budu-li myslet na to, co špatného mě čeká. Podle Beckera tedy není absence plánování u chudých lidí způsobena jejich nepřizpůsobivostí, nýbrž racionálním očekáváním neveselé budoucnosti a racionálním rozhodnutím se v této

budoucnosti nenimrat (Steiner in Jakoubek, 2004: 223). Tuto teorii lze aplikovat i na finanční investice do drog namísto např. do splacení dluhu na nájemném – to, co je z pohledy zástupce majority naprosto nepřipustné, nezodpovědné a typicky „nepřizpůsobivé“ může být pro Roma jednáním vyjadřujícím vědomí trudné budoucnosti a snahu o úniku z jejího dosahu, typicky např. tlumivé účinky heroinu, které jakoby „odplavují“ starosti, bolest a bezmoc, případně pervitinové povzbuzení, pocit nezdolnosti a neporazitelnosti, křečovitě veselí. Orientace na „tady a teď“ není jen výsadou buddhistů a gestalt terapie, nýbrž také kontaktní práce, chudých lidí a uživatelů drog, podotýká Herzog. Výdaje na drogy vedou k chudobě, a chudoba k hledání útěchy. Tou je droga. Pervitin je zkratkou k Nietzschechovskému přemocňování (Übermächtigung) zvyšováním ega a omezováním pocitu nicotnosti, opioidy útěchou od bolesti, úlevou od starostí tohoto světa (Herzog, 2013).

Herzog také podotýká, že formou solidární sítě se širší rodina v určité fázi drogové kariéry podílí na financování drogové závislosti svých členů. Náklady na drogy se rozkládají a tak se neprojeví až tak významně. Navíc drogově závislý člen rodiny může být i průběžným přispěvatelem do rozpočtu. Například nejdříve pracuje a přispívá mzdou, následně kvůli závislosti o práci přijde, ale je na podpoře v nezaměstnanosti a sociálních dávkách. Rovněž s rozvinutější drogovou kariérou může přispívat výnosy z prodeje drog či z trestné činnosti. Není bez zajímavosti, že v poslední době se některé romské mladé ženy (i kvůli drogám a jejich financování ať už pro sebe či své blízké, případně obojí) věnují tomu, co bylo ve všech romských rodinách považováno za nečisté a nepřipustné, totiž prostituci. Tyto dívky a ženy jsou rodinou odvrhnuty, ale většinou je jim odpuštěno, když se s rodinou dělí o své příjmy. (Sekyt in Jakoubek, 2004: 211-212). Herzog se k této situaci vyjadřuje bez zaměření na etnicitu, ale ve vztahu k užívání a nákupu drog - řada uživatelů drog vydělává na dávkou pouliční prostituci. Sex se odehrává v autech zákazníků, na privátech nebo i ve křoví na ulici (v Praze typicky na Karlově náměstí). Ceny za posledních několik let klesly, pohybují se dokonce na pětiset korun za kompletní službu a dvě stě korun za orální sex. Tvoří cenové dno sexbyznysu, často je terčem urážek konkurence, která drogy neužívá a odmítá mít porozumění pro ochotu jít „v abst'áku“ s cenou skutečně na dřeň. Klientky terénních programů Sananim uvádějí, že mají denně mezi čtyřmi a deseti zákazníky a vydělají si od dvou do pěti tisíc korun. Smutným fenoménem častým na Karlově náměstí je tzv. „ranní výprodej“, kdy nad ránem, pokud ženy pracující v sexbyznysu nevydělají peníze, které potřebují na drogy či přinést domů, jdou s cenou dolů. (Herzog, 2012).

Pokud se například některému mladému muži podaří získat větší částku z prodeje heroinu, který sám užívá, přichází domů a všem malým dětem koupí cokoli, co zrovna

potřebují. Matce koupí drahou kosmetiku všem mužům cigarety. Zbývají mu ještě peníze na drogy na dva dny jeho spotřeby.

Poměrně často je možné se sekat také s tím, že rodiče z romských rodin financují drogovou závislost svých dětí. Samozřejmě i solidarita velkých solidárních sítí má své meze. Potkáváme se s tím, že jsou romští uživatelé drog ze sítě exkomunikováni, často jsou však akceptováni zpět (Herzog, 2013). Je také namístě si uvědomit, podotýká stejný autor, že chudý člověk uspěje a vydělá si výrazně více jako dealer drog či zloděj, než jako uklízeč.

Kruh je velmi snadné uzavřít – pokud například mladý muž se základním vzděláním užívá pervitin a někdo mu nabídne „spolupráci“, stane se z něj poměrně snadno a rychle dealer, jakkoli to třeba původně neměl v plánu. Jeho nové zaměstnání mu jednak zabírá většinu denní i noční doby (společně s jeho osobním užíváním), jednak pravděpodobně poměrně slušně vydělává. Vzhledem k tomu, že ve svém okolí, dejme tomu brněnské vyloučené lokalitě, zná mnoho dalších uživatelů

(z nichž část pravděpodobně spadá do jejich příbuzenstva), snadno může začít zásobovat poměrně širokou síť uživatelů. Tato trestná činnost mu dříve či později vynese kratší či delší trest odnětí svobody, přičemž po propuštění se prakticky nemá kam jít, než domů, tj. do vyloučené lokality mezi lidi,

kterým prodával drogy a se kterými je užíval. Vzhledem ke své nízké kvalifikaci a základnímu vzdělání jej záznam v rejstříku trestů handicapuje na trhu práce dvojnásob a je vysoce pravděpodobné, že se jeho obživou stane opět trestná činnost či, v lepším případě, šedá ekonomika. Romské solidární sítě udržují závislé členy rodin dlouhodobě ve stavu, kdy „nepropadnou na dno“, přebírají na sebe péči o děti drogově závislých a pokoušejí se o různé intervence, např. otcové a matky své závislé děti bijí, vyhrožují jim, prosí atp. Mnoho rodin se pokusilo pomoci svým členům změnou prostředí. Stěhování do Anglie a Kanady bylo pro mnohé zároveň pokusem o nikoliv svépomocnou, ale rodinnou detoxifikaci. Často dochází k opakování stejných intervencí vůči drogově závislým členům rodiny, které jsou ve výsledku neefektivní a posilují negativní vzorce chování – rodina z Kanady opakovaně na základě příslibů posílá příbuznému peníze na letenku, ty končí opakovaně v žíle. (Herzog, 2013).

V roce 2012 Romský terénní program pracoval se 416 klienty, se kterými měl 5 436 kontaktů a vydal 43 268 injekčních setů. Jedná se o relativně drobnou součást práce s drogovými uživateli, pokud uvážíme, že Terénní programy SANANIM pracovaly celkově s 2 358 klienty, kterým vydaly 449 148 setů. Původní myšlenku Romové Romům program

opustil, neboť si empiricky ověřil, že samotné „romství“ není všespásným klíčem pro spolupráci – jde především o to najít člověka, který se v lokalitě (komunitě) těší důvěře a respektu (Herzog, 2013 s odkazem na Nepustila, 2012). Stejný autor také podotýká, že romská kolegyně je „tetou“ pro desítky klientů, kteří se k ní hlásí jako k pracovníci, tak ale také jako ke své příbuzné. To samozřejmě zvyšuje důvěru a váhu jejího slova, zároveň to však znásobuje počet etických dilemat a komplikovaných situací, kterým je kolegyně vystavena a celý program s ní. Mezi praktická specifika práce s romskou klientelou v kontextu práce na principu Harm reduction také Herzog zařazuje i vytrvalý boj vůči ředění heroinu tzv. citronkou, tedy kyselinou citronovou běžně dostupnou v plastovém balení v supermarketech, většinou za poměrně směšné ceny. SANANIM jako alternativu této pro aplikaci do žil naprosto nevhodné „kyselky“ nabízí kyselinu askorbovou, kterou mají klienti možnost zdarma získat k injekčnímu setu.

Rozpočet injekčního uživatele drog je často poměrně napjatý. Pražské uživatele lze rozdělit do několika skupin na základě výše finanční částky, kterou denně za drogy utratí (toto rozdělení čerpá z praxe pražského SANANIMu a uvádím jej pouze pro získání představu finančního plánu drogového uživatele, v jiných městech České republiky je situace samozřejmě specificky odlišná):

- a) nízkorozpočtoví uživatelé drog - jde o uživatele drog, kteří jsou sociálně nejslabší, většinou na ulici. Můžeme u něj mluvit až o homeopatickém množství drogy, protože si naráz aplikuje (například dvakrát denně) jednu osminu subutexové tablety
- b) průměrný středněrozpočtový uživatel drog na otevřené drogové scéně utratí denně pět set až tisíc korun, tedy měsíčně patnáct až třicet tisíc korun. Typicky je to uživatel pervitinu, nebo jde o uživatele kombinujícího pervitin s dalšími látkami
- c) část uživatelů drog (maximálně 10 %) investuje do drog cca dva až tři sice korun denně, tedy cca až devadesát korun měsíčně. Můžeme je řadit do kategorie vysokorozpočtových uživatelů drog, jde typicky o injekční uživatele heroinu. (Herzog, 2012)

Kapitola třetí

Aplikace teorie sociální kontroly na problematiku romské drogové závislosti

Nedostatečná sociální kontrola v rámci romské komunity v prostředí vyloučené lokality, která se snadno může stát prakticky jediným prostředím, ve kterém se jedinec pohybuje a její sociální dezorganizace spojená s anonymizovaným městským prostředím a snahou „nahustit“ na omezenou plochu veškeré „nepřizpůsobivé“ může být pramenem procesu socializace k hodnotám podporujícím deviantní chování (který probíhá už po generace stejně – drogový problém v romské komunitě není v žádném případě fenoménem posledních pár let, například v rozhovorech s přeživšími „drogovými pamětníky“ se lze dočíst o „*Romech, co byli po revoluci samé zlato a heroin z nich udělal úplné trosky*“ (rozhovor s Romanem Pechem v časopisu Týden z prosince 2013)).

Pokud tedy v návaznosti na teze teorií sociální kontroly pracujeme s předpokladem, že deviace je důsledkem nedostatečné sociální kontroly komunity, docházíme k závěru, že minoritní (romská) společnost socializuje vzhledem k narušeným vazbám na majoritní společnost a její instituce k odlišným hodnotám, které se mohou stát (stávají) hodnotami podporujícími deviantní chování, v tomto případě užívání nelegálních drog. Lidé ve společnosti dodržují normy díky existenci mechanismů sociální kontroly – domnívám se, že vzhledem k výše uvedenému mohou být internalizované sociální normy odlišné, přičemž odtržená společnost a její instituce, se kterými má jedinec narušené vazby jej „nevrátí“ zpět - dle teorie sociální kontroly se většina nestává deviantem či zločincem pouze díky silnému tlaku či poutu konvenčních, zejména sociálních institucí. Slabost či narušenost tohoto tlaku otevírá prostor pro porušování norem a zákonů a cestu k deviantnímu jednání, jinými slovy, narušení jedincova připoutání ke společnosti znamená vpřímé úměře navýšení rizika deviace. Pokud k této modelové situaci přidáme konkrétní prvky dále zvyšující riziko deviace – život ve vyloučené lokalitě (bydlení jako prvek sociální exkluze?), pravděpodobnou zkušenost s rasismem a odmítáním ze strany většinové společnosti, nízkou úroveň vzdělání (vzdělání jako součást lidského kapitálu?), tlak/vliv podobně frustrovaných vrstevníků, sociální dezorganizaci, anonymizované prostředí měst, vykořeněnost Romů a hledání vlastní identity jakožto etnika, jakožto menšiny (tedy jejího příslušníka) a v neposlední řadě typicky snadnou dostupnost nelegálních drog nejen ve vyloučených lokalitách, nýbrž i ve městech, dostáváme se k tezím Travis Hirschiho a jeho čtyř faktorů vztahu jedince ke společnosti. Připoutání k většinové společnosti absentuje, začlenění (tedy pocitování určité zodpovědnosti) taktéž, podobně jako vyplnění volného času angažovaností v konvenčních aktivitách. Za

nejdůležitější však pokládám narušenost víry, že je třeba dodržovat normy společnosti – jedinec poměrně pochopitelně nemá potřebu dodržovat normy společnosti, jejíž součástí se necítí, případně společnosti, která mu prostřednictvím nějakého svého zástupce/zástupců dala najevo, že o jeho zapojení nemá zájem.

Jinými slovy, deviant se od nedevianta neliší hodnotový systémem, nýbrž intenzitou své víry v hodnoty společnosti. Není však namístě společnost démonizovat jakožto jediného viníka – nelze opomínat míru jedincovi sebekontroly, jež je dle teorie sociální kontroly výsledkem nepřiměřené, neúčinné a nedůsledné socializace v dětství. Nevíra v normy tedy funguje na principu řetězové reakce, přičemž jako články řetězu lze chápat jednotlivé generace.

Drogy bezpochyby přinášejí nové zážitky a prožitky, které jsou intenzitou přesahují šed' každodennosti v ghettu. Z rozhovorů s uživateli drog z brněnské vyloučené lokality mohou s jistotou říci, že minimálně pro část z nich byla jedním z impulsů pro start užívání stereotypní nuda všedních dnů. Bez zbytečné romantizace romské menšiny jakožto bezmocných utlačovaných je podle mého názoru nutné si uvědomit, že společnost s občany, kteří nemají co ztratit, je společnost, v níž se logicky objevuje drogový problém.

Pokud nejsou sociální normy dostatečně zvnitřněny už několikátou generací v řadě, neprobíhá ani předávání tradičních mechanismů sociální kontroly.. Předsudky a stereotypy netrpí jen většinová společnost ve směru k Romům, ale samozřejmě také samotní Romové ve směru k většinové společnosti.

Užívání drog navíc poskytuje okamžité uspokojení bez čekání, přináší dobrodružství a okamžitý, krátkozraký požitek. Na drogy je samozřejmě navázaná i specifická subkultura a životní styl. Konformní člen této společnosti je tedy často diametrálně odlišný od představ většinové společnosti a v tomto specifickém prostředí jsou odměňovány úctou v porovnání s prostředím většinové společnosti diametrálně odlišné činy, hodnoty a jednání.

Domnívám se také, že absentuje také naučené pozitivní sebevnímání např. z teorie Recklesse&Dinitze. Pokud romské dítě například neuspěje již v první třídě, případně na prvním stupni základního vzdělání, neúspěch a se s ním často „táhne“ i po zbytek studia, přičemž jedinec si jej samozřejmě uvědomuje a frustruje jej. Situace se často komplikuje kumulací sociálních handicapů v rodině (nezaměstnanost, nízká kvalifikace, dlouhodobá chudoba), schází již zmíněná symbolická příslušnost do vlastního teritoria spojená s neformálními sociální kontrolou (respektive příslušnost je budována spíše negativním

způsobem – pokud např. všichni zástupci mužské větve v rodině mají zkušenost s trestem odnětí svobody).

Doporučení a intervence ze strany většinové společnosti, co je a není vhodné, žádoucí a zdravé se ze své podstaty mocensky orientované sociální kontroly mívá většinou účinkem.

Prostředí, kde se tito deviantní (tedy drogy užívající) jedinci pohybují je plné solidárních sítí – rodiny, vrstevníků i výrobců a dealerů. Vytváří se jakási paralelní kultura, město ve městě, kde jsou tito jedince na rozdíl od složitého světa venku pány situace, kde dobře znají a chápou systém a jeho pravidla mohou upravovat a porušovat podle svého.

U chudých lidí typicky absentující snaha či návyk dlouhodobě plánovat je v této situaci podpořena a prohlubována užíváním drog, které narušují předchozí sociální struktury, zvyky, stereotypy atp. Kromě narušené vazby s většinou společností se tedy drogově závislý jedinec může dostat do situace, kdy je jeho jedinou vazbou příslušnost do komunity drogově závislých.

Ve spojitosti s teorií Waltera Recklesse mluví např. Austin (Austin, 2012) o vnitřních kontrolních systémech, které mimo jiné zahrnují i osobní smysl pro rozlišení „dobrého“ a „špatného“ a silný „sebekoncept“ – zatímco první jmenované je v romském prostředí oproti majoritní společnosti často specifické (nikoli a priori špatné, zkrátka nepopíratelně specifické a jiné), silný sebekoncept se svědomím s vbudovanými zvnitřněnými normami většinové společnosti většinou absentuje nebo je narušen.. K situaci mohou přispět i tzv. push-pull faktory, např. potřeba rebelovat, znučenost nebo spolu-delikventi. Čím více prvky vnitřní kontroly odpovídají vnější kontrole, tím menší je pravděpodobnost deviantního chování a naopak. V praxi je také možné se setkat se situací, kdy nejenže bere část jedincova příbuzenstva, ale s drogami a jejich užíváním mají zkušenost i jeho rodiče a sourozenci – v této situaci může mít jedinec celkem oprávněně pocit, že mu většinová společnost absolutně nerozumí a nechápe jeho problémy. Potřeba utlumení vnitřního napětí vede opět do náruče drog jakožto důvěrně známého způsobu jak si ulevit.

Závěr

Tato seminární práce si kladla za cíl charakterizovat teorii sociální kontroly a aplikovat ji na vybrané deviantní jednání – užívání drog u Romů.

Podle mého názoru je teorie sociální kontroly pro vysvětlení užívání drog v prostředí romské menšiny vhodná a dává problematice nový kontext. Jak jsem zmiňovala v textu, je na místě vyhnout se démonizaci společnosti jakožto viníka všeho zla. Černobílé situace neexistují, každý lidský běh a příběh je jedinečný, jakkoli je v něm často možné najít shodné prvky. Jsem daleka představy, že tato seminární práce se svým omezeným rozsahem a teoretickým základem je sto vysvětlit pojednávaný problém, doufám však, že se mi povedlo alespoň částečně nastínit možné prameny dané deviance a aplikovat teoretické poznatky s ohledem na realitu života drogově závislých/drogy užívajících Romů.

Za další teorie nabízející zajímavý pohled na tuto problematiku považuji například psychoanalytické teorie, teorii sociální dezorganizace a teorii anomie.

Použité zdroje

KOMENDA, Antonín. *Sociální deviace: historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999, 313 s. ISBN 8024400197.

KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti: mezioborový přístup*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády ČR, 2003, 319 s. ISBN 8086734056.

KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti: mezioborový přístup*, 2. 1. vyd. Praha: Úřad vlády ČR, 2003, 343 s. ISBN 8086734056.

MUNKOVÁ, Gabriela. *Sociální deviace: přehled sociologických teorií*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 168 s. ISBN 9788073803988.

MUNKOVÁ, Gabriela. *Sociální deviace: (přehled sociologických teorií)*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2001, 134 s. ISBN 8024602792

JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT. *Romové: kulturologické etudy : (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 808647383x.

E-zdroje:

Užívání drog v romských rodinách, Ing. Mgr. Aleš Herzog, Terénní programy SANANIM
Příspěvek "Užívání drog v romských rodinách pohledem terénních pracovníků" vznikl pro konferenci Rodina a drogy, pořádanou o.s. SANANIM, 2013. Dostupné online na adrese:
<http://www.streetwork.cz/content/view/4227/>

Programy zaměřené na užívání drog mezi Romy v České republice, Zaostřeno na drogy, NMS, 2012.
NEPUSTIL, P., VAŇKOVÁ, V., PETKOVÁ, B., GOTTFRIEDOVÁ, J., Dostupné online na adrese:
http://www.drogy-info.cz/index.php/publikace/zaostreno_na_drogy/2012_zaostreno_na_drogy/zaostreno_na_drogy_2012_04_cislo_4_2012

Drogy a kriminalita pohledem teréňáka, Ing. Mgr. Aleš Herzog, Terénní programy SANANIM.
Text vznikl pro připravovaný sborník z konference Kriminalita a drogy, kterou pořádalo občanským sdružením SANANIM, 2012.
dostupné online na adrese:
<http://www.streetwork.cz/content/view/3752/88/>

Rozhovor s výrobcem pervitinu Romanem Pechem v časopisu Týden
prosinec 2013, část dostupná online:
http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/pervitin-varil-i-v-base-ted-o-tom-napsal-knihu_292021.html#.VUuCeY7tmko

Prezentace o teorii Waltera Recklesse, Rachel Austin, 2012
dostupné online:
<https://prezi.com/kkj9flkvhznf/walter-c-reckless-containment-theory/>